

PÕLLUMAJANDUSPOLIITIKA VÕIMALUSED MAAMAJANDUSLIKU ÜHISTEGEVUSE ARENDAMISEKS

R. Värnik, R. Tamm, J. Leetsar, J. Krusealle, A. Moor

Eesti Maaülikool

ABSTRACT. *Opportunities of agricultural policy for developing rural economic co-operation.* The present article reviews political opportunities for developing rural economic co-operation in Estonia. On the basis of conducted opinion surveys and other research activities several measures have been developed and presented. In authors opinion the implementation of the proposed measures at governmental level would remarkably impact rural development as a whole through the development of economic co-operation. Recommended political measures have been grouped by the authors and could be implemented as a solid complex or selectively at different levels of state authority.

Keywords: *co-operation, agricultural policy, rural development, opinion survey, rural society*

Sissejuhatus

Võrreldes Euroopa Liidu nn vanade liikmesriikidega ja ka teiste vabaturumajandusega riikidega on ühistegevusel Eesti maaelus märgatavalt väiksem roll. Selle tulemusena ei ole Eesti maapiirkondades pärast omandi- ja maareformi välja kujunenud stabiilset maamajandust ja vastutust kandva omanikkonnaga elukorraldust. Käesoleva uurimistööga selgitati majandusliku ühistegevuse seonduvat probleemistikku. Majandusliku ühistegevuse arenguvõimaluste uurimisel keskenduti põllumajandusliku ühistegevusega seonduvate probleemide käsitlemisele. Põllumajanduslike ühistute hulka kuuluvad uurimistöö käsitluse järgi kõik ühistud, mis tegelevad põllumajandussaaduste tootmise, varumise, töötlemise, turustamise ja tootjate teenindamisega ning mille eesmärgiks on teenida tootjatele suuremat majanduslikku tulu või osutada omahinna tasemel teenuseid tootmiseks vajalike sisendite (masinad, kütused, energia, side, transport, väetised, jõusöödad jms) muretsemiseks. Majandusliku ühistegevuse piiritlemiseks on kasutatud käsitlust, mille kohaselt nähakse ühistegevust kolme valdkonnana:

- **poliitiline ühistegevus**, mille alla kuuluvad parteide, poliitiliste survegruppide jms tegevus;
- **majanduslik ühistegevus**, ühistute liikmete huvides arendatav tulutoov majandustegevus;
- **sotsiaalne ühistegevus**, liikmete sotsiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamiseks tehtav koostöö, mis kattub enam-vähem mittetulundussektori mõistega.

Majanduslikku ühistegevuses on võimalik eristada kolme põhisuunitlust: 1) ühistegevus kui äriiline tegevus suuremate sissetulekute ja odavamate teenuste saamiseks, 2) ühistegevus kui eriline kogukonna sidusust ja sotsiaalset kapitali tootev koostegutsemise viis ja 3)

ühistegevus kui dogmaatiline rahvusvaheliselt tunnustatud sotsiaalsete väärtustega seotud tegevus. Kõigi nende suunitluste korral eksisteerib ühine seisukoht, et ühistul tuleb eeskätt teenida oma liikmeskonda ning et ühistegevus kujutab endast alternatiivset tegutsemisviisi ka äritegevuses. Ärikeskne lähenemine rõhutab ühistute majanduslikku efektiivsust ja paremat majanduslikku tulemit.

Uuringu eesmärgiks oli analüüsida Eesti ja välisriikide arvamusi ühistegevuse teadlaste ning spetsialistide poolt ühistegevuse arendamisele suunatud poliitiliste meetmete kohta tehtud ettepanekuid. Eesmärgiks oli ka varasematele uurimistulemustele tuginedes välja selgitada võimalikud ühistegevuse arendamiseks vajalikud majanduspoliitilised abinõud.

Võtmesõnad: ühistegevus, põllumajanduspoliitika, maaelu areng, arvamusuuring, maaühiskond

Uurimismaterjal ja meetodika

Käesoleva ülevaate koostamiseks on kasutatud Eesti Maaülikoolis läbiviidud uurimuste tulemusi alates aastast 2003.

2008. aastal korraldati täiendav küsitlus eesti ja välismaiste ühistegevusala arvamusi ühistegevuse arendamiseks Eesti maapiirkondades. Kohalikke tingimusi arvestades pakuti välja ühistegevuse edendamiseks soovitatavad põllumajanduspoliitilised meetmed.

Uurimistöö eesmärkide saavutamiseks olid tööühma tegevused alljärgnevad:

Uuriti majandusliku ühistegevuse arenguid varasematel perioodidel, lähtudes muutustest ühiskondlikus mõtlemises, väljakujunenud ühistulistest subjektidest, teadlikult moodustatud ühistulistest ühendustest, tehnokraatliku ühiskonna arengutest ning riigi rollist, senisest tegevustest ja võimalustest majandusliku ühistegevuse arendamisel. Uurimistöö tugineb temaatilistele kirjan-dusallikatele.

Loodi otsekontaktid ja intervjueriti kirja teel referentsriikide ühistegelasi (katusorganisatsioonide esindajad ning arvamusi ühistegevuse kohta). Koostatud küsimustik sisaldas 23 uurimistööga seonduvat küsimust. Vastuseid analüüsiti.

Loodi otsekontaktid ja korraldati kirjalikud intervjuud Eesti põllumajandussektori katusorganisatsioonide juhtide ning ühistegevusvaldkonna arvamusi ühistegevuse kohta. Koostatud küsimustik sisaldas 19 uurimistööga seotud küsimust. Analüüsiti vastuseid.

Lähtudes käesoleva uurimistöö eesmärkidest, analüüsiti 2005. ja 2007. a Eesti ühistujuhtide seas korraldatud küsitluste tulemusi. 2005. aastal osales selles 32 ja 2007. aastal 30 ühistujuhti põllumajandusvaldkonnas tegutsevatest Eesti ühistutest.

Uuriti mitmete Eesti ja välisriikide arvamusiidrite ja ühistegevuse spetsialistide poolt tehtud ettepanekuid, mis olid suunatud ühistegevuse arendamise poliitilistele meetmetele. Uurimistöö baseerus temaatilistel kirjan-dusallikatel ning elektroonilistel materjalidel.

Analüüsiti majandusliku ühistegevuse arendamisele suunatud MAK 2007-2013 meetmeid, lähtudes nende mõjust ühistegevuse arengule ja tootjate valmisolekust toetust kasutada.

Metoodika: sünteesimine, loogiline analüüs, kirjeldamine, grupeerimine, küsitlus, intervjuerimine.

Tulemused ja arutelu

Muutused ühiskondlikus mõtlemises

Viimase kümne-viieteistkümne aasta jooksul on väga paljud tuntud ühiskonna-, majandus- ja loodusteadlased (sh geneetikud) avaldanud mitmetelt elualadelt põhjalikke uurimusi, mis viitavad selgelt, et ühiskonnas on toimumas väga sügavad ja põhjalikud muudatused. Eestis toimunud reformide ja majanduslanguse kaudu olemeneid muutusi ka kogunud.

Kommunistliku ühiskonnasüsteemi kokkuvarisemine muutis sadade miljonite inimeste senist elu-olu väga põhjalikult. Senine, suhteliselt stabiilne kommunistlik ühiskonnaelu korraldus näitas oma võimetust konkureerida kapitalistlikel tootmissuhetel põhineva ebakindla ja pidevas muutumises oleva elukorraldusega. Kohanemine uute oludega oli paljude jaoks raske ning põhjustas ka olulisi kaotusi nii materiaalsel kui ka vaimsel tasandil.

Teisalt on tõsisel kriisil ka kapitalistlik ühiskonnakorraldus. Näiteks majandusteadlased on praktiliselt ühel meelel, et 2008. a alanud kapitalistlik majanduskriis on üks sügavamaid ja kaotusrikkamaid kriise peale II maailmasõda. Mitmed majandusteadlased (Hobsbawm, 2002; Soros, 1999; Radermacher, 2005; Wheatley, 2002; Korten, 2000; Huntington, 1999; Fukuyama, 2001, 2006; jt) ennustasid juba varem, et kunstlikult loodud ja rahakapitalil põhinev mittelooduslik kapitalistlik ühiskond on jõudmas oma loogilise lõpuni. Viimastel aastatel on osa loodus- ja majandusteadlasi hakanud otsima olukorrale lahendusi ning välja pakkunud uue majandusteaduse haru – **keskkonnaökonomika**, mis peaks tehnokraatlikult meeletatud inimühiskonda hakkama lähendama loodusega (Primack, *et al.*, 2008).

Tundub, et maailm on jõudnud umbes samalaadsesse olukorda, kui ta oli 18. sajandil pärast Suurt Prantsuse revolutsiooni – kõik saavad aru, et endist viisi enam jätkata ei saa, kuid midagi asemele ka ei osata pakkuda. Mõnevõrra üllatuslikult seksus probleemi ka Rooma paavst Benedictus XVI, kes oma 2005. a jõulupöördumises juhtis tähelepanu vajadusele töötada välja uus maailmakord.

Meie uuringu teemaks ei olnud võimalike uute ühiskonnamuudelite väljatöötamine. Samas peame vajalikuks ära märkida, et riigi sekkumise ulatuse ja võimaluste uurimine ühistegevuse arengusse on otseselt seotud ka valitseva ühiskonnakorraldusega. Sellest tulenevalt peame riivamisi puudutama ka mõningaid riigiehituslikke ja ühistegevuse looduslik-geneetilisi aluseid, mis meie otsustusi võivad mõjutada. Tundmata piisavalt demokraatliku ühiskonna ülesehituse teoreetilisi aluseid, võime kergesti teha riiklike otsuste vastuvõtmisel või hoiakute kujundamisel vigu, eriti siis, kui need otsused on mõjustatud omakasupüüdlike ringkondade kitsastest grupihuvidest.

Majandus-poliitilised meetmed

Ühistegevuse arendamiseks on võimalik rakendada väga erinevaid poliitilisi meetmeid. Otstarbekate abinõude valik ei ole lihtne ülesanne ning eeldab ühistegevuse olemuse ja põhimõtete mõistmist. Põllumajandussektori jätkusuutlikkust silmas pidades on oluline, et ühistegevust arendataks kooskõlas rahvusvaheliste põhimõtetega ning õppida nägema ja hindama ühise majandustegevuse võimalusi. See tagab lõpptulemusena kõikide osapoolte huve esindava ühtse ühistegevuse arengu programm dokumendi väljatöötamise, mille avalik sektor saab võtta aluseks ühistegevuse arengu toetamise meetmete kujundamisel.

Ühistegevust toetavad organisatsioonid, arvamusiidrid ja ühistegelased on aastate jooksul esitanud ühistegevuse arengu toetamiseks väga erinevaid ettepanekuid. Euroopa Ühenduste Komisjon, Euroopa Komisjon, Rahvusvaheline Ühistegevusliit, Rahvusvaheline Põllumajandustootjate Liit, Eesti Vabariigi Põllumajandusministerium, Rahvusvaheline Tööorganisatsioon, ühistegevuskongressid ja konverentsid, rahvusvahelised tööjõukonverentsid jpt on ühistegevuse arendamise teemadel sõna võtnud ja oma seisukohti ning arvamust avaldanud.

Järgnevalt on antud ülevaade mõningatest viimase küm-nendi jooksul tehtud ettepanekutest.

EL-i tingimustes on meie ühistud edukad siis, kui nad kohanevad ühtse turu konkureeriva kontekstiga, täiustavad juhtimist ja vahendavaid struktuure, arenda-vad oma finantsstruktuuri kvaliteeti ning loovad häid kontakte analoogsete EL-i ettevõtetega (Põllumajandusministerium 2003). Selleks, et saada osa EL-i ühise põllumajanduspoliitika abinõudest, on talunikel vaja saada töötleva tööstuse omanikeks, kuid tänapäeva Eesti talunikel puuduvad selleks vajalikud vahendid (Nurm, 2003). Erinevate majandusühistute riikidevaheline koostöö näitab kindlasti eeskuju ja on meile kasulik.

Näitena võib välja tuua võimaliku koostöö meie lähinaabri Soomega. Üheks võimaluseks Soome ja Eesti vahel ühistööd organiseerida oleks see, et Eesti taluniku-d saavad igäüks individuaalselt Soome ühistu liik-meks. Seega ehitatakse koos Soome partneritega üles uued ühistulised struktuurid Eestis. Teine võimalus oleks see, et Eesti taluniku-d kõigepealt organiseeruvad ise kohalikesse ehk esimese astme ühistutesse ja alles seejärel liituvad Soome ühistutega. EL-is on olemas

ühistegevuse statuut, mis võimaldab moodustada ühistuid mitme riigi vahel. Mudel, mille kohaselt Eesti ühistud oleksid Soome ühistute liikmed, sobiks väga hästi Soome ühistegevuse mudeliga. (Skurnik, 2002)

Globaliseeruvale kapitalismile saab alternatiiviks pakkuda samaväärset ühistulist globaalset süsteemi. Riikide keskühistute baasil tuleks moodustada rahvusvahelised ühistulised korporatsioonid, mille ettevõtted on konkurentsivõimelised võrreldes mistahes kapitalistlike suurkorporatsioonidega (Korten, 2000). Selge on see, et ainult ühistegevuse ja rahvusvahelise koostöö kaudu suudavad rahvusriigid kaitsta oma elanike huve ning edukalt konkureerida kapitalistlike majandusmonopolidega. Heaks näiteks siinkohal on piimanduse valdkonna ühistute Taani MD Foodsi ja Rootsi Arla ühinemine rahvusvaheliseks ühistuliseks kontserniks Arla-Foods (Leetsar, 2000).

Rahvusvahelist majanduslikku ühistegevust võiks hakata Euroopas koordineerima Põllumajanduskoostöö Keskkomitee (COGECA) kooskõlastatud tegevusplaani alusel (Nurm, 2003). Demokraatliku riigi kohus on tagada ühistuliste organisatsioonidele täielik moraalne ja majanduslik toetus. Samuti võiks neile luua turgudel terve hulk eeliseid – eksporditoetused, sooduslaenu, riigi finantsabi jms, mis teeks nad konkurentsivõimeliseks nagu kapitaliühingud ning seejärel on võimalik, et keskjõududena kujunevad välja ka rahvuslikul kapitalil põhinevate aktsiaseltside ja ühistute sümbioosid (Leetsar, 2003).

Võib-olla tuleks kohati minna seda teed, et juurutada ühistegevust käsu korras (seadusandlikul teel moodustada keskühistute süsteem), nii nagu seda tehti sõjaeelses Eestis – ülevalt alla moodustati ühistud Vöieksport ja Lihaekspord. See käsk ei pea ilmtingimata tulema valitsuse poolt, see võib tulla ka ühistu (või ühistute liidu) liikmete poolt (Blank 2003). Samal ajal tuleks toetada rahvusvaheliste ühistuliste korporatsioonide teket, milles osaleksid võrdväärsete partneritena ka Eesti keskühistud ning keskliidud (Leetsar, 2003). Riik saab tõhusamalt abi pakkuda piima, liha, teravilja jne tootjate ärialase koostöö laiendamisel kohapeal ning toetada väikeühistute liitumist keskühistuteks. Peamiseks raskuseks on tootjate vähene oskus juhtida teise tasandi äri ehk töötlevat tööstust. Puudu jääb ka mõistmisest, et kõik ühistu liikmed on omanikud, seega ka ühistu ja selle tegevuse eest vastutajad.

Põllumajanduslikud keskühingud ja -liidud võiksid kaaluda näiteks omaette sektsioonina Eesti Ühistegelise Liidu juurde koondumist, et koos viia oma soovid seadusandja ja valitsuseni (Padar, 2001). Kõik maakondlikud taluliidud tuleks liita üle-eestilisse organisatsiooni ja kuna enamus taluliite on praktiliselt riiklikul ülalpidamisel, siis riik saab siin oluliselt kaasa aidata. Lahenduseks võiks olla ka see, kui põllumeeste esindusorganisatsioonid liituksid Eesti Põllumajandus-Kaubanduskojaga (Sõrra, 2002). Paljud välismaised ühistud on juba jõudnud Eesti tooraine turule ja püüavad siin oma tootjatele kasumeid teenida. Eestis on tõstatatud küsimus, kus on meie tootjate esindusorganisatsioonid (eeskätt Eestimaa Talupidajate Keskliit, Eestimaa Põllumajandustootjate Keskliit ja Eesti Põllumajandus-Kaubandus-

koda) ja keskühistud ning miks nad ei ole koostöö eesmärgil ühendusse astunud oma ametivendadega Soomes, Rootsis, Taanis (Leetsar, 2000).

Kirjalike intervjuude vastused

Järgnevalt on välja toodud kirjalike intervjuude vastuste analüüsi tulemused, mis on liigendatud, lähtudes (põllu)majandusliku ühistegevusega seonduvatest aspektidest.

Majandusliku ühistegevuse arengut takistavad tegurid

Välisriikide kogemuse kohaselt on peamised ühistegevuse arengut takistavad tegurid alljärgnevad:

- Piiratud ligipääs finantsvahenditele.
- Ühistegevusalaste teadmiste puudumine – ühistute eelised, toimimise printsiibid, nende juhtimine.
- Eestvedajate ja pädevate ühistujuhtide puudumine.
- Liikmete vähene teadlikkus ja tagasihoidlik roll ühistutes.
- Ühistute liigne lokaalsus, vajalik on ühistute arendamine üleriigilisteks ning rahvusvaheliseks.
- Ühistute avaliku tunnustamise puudumine arvamusiidrite poolt.

Eesti arvamusiidrite küsitlemise tulemused töid esile järgnevad ühistegevuse arengut takistavad tegurid:

- Riiklik abi ja toetus ühistegevusele on olnud deklaratiivne, puudub selge riigipoolne ühistegevust toetav poliitika.
- Madal investeringute tase – põhjuseks nii krediitiasutuste karmid nõuded kui ka tootjatevahelise usalduse puudumine, et ühiselt investeringuid ellu viia.
- Suurtootjate seas levinud arvamus, et nad on üksinda võimelised turgudel läbi lööma ja seejärel ei arenda ka ühistegevust. Olulist rolli mängib siinkohal eestlasele omane iseloomujoon üksinda hakkama saada, s.t puudub valmisolek ühistegevusega alustamiseks.
- Ühistegevust propageerivate inimeste ebarealistlikud plaanid ühistegevuse arendamiseks Eestis ning selle tulemusena lõpetamata jäänud tegevused.
- Äriühingutele (eeskätt välisomandusega) jäetud võimalused *dumping*hindade abil ühistegevuse normaalset arengut takistada.

Lisaks esines arvamusi, et majanduslik ühistegevus Eestis arenenud ebapiisavalt, ühistute turuosa põllumajandussaaduste turul on väike. Ühistud pole end suutnud arendada selliselt, et nad pakuksid turule lisandväärtusega tooteid. Peamiselt on väljakujunenud varumisühistud, kelle turg piirdub mingi konkreetse töötleva tööstuse ettevõttega. Paljud Eesti ühistud ei järgi rahvusvahelisi ühistegevuse põhimõtteid, sh liikmete võrdse kohtlemise printsiipi.

Riigi roll põllumajandusliku ühistegevuse arendamisel

Välisriikide kogemus näitab, et valitsuse tasandil on suhtumine ühistegevusse ja ühistutesse võrreldes teiste ettevõttevormidega neutraalne. Mitmete riikide esindajad leidsid, et valitsusasutuste töötajate teadmised ühistegevusest on väga erineval tasemel. Ollakse veendunud, et valitsus peab olema teadvustatud ühistegevuse olemasolust, kuid ei tohiks liigselt ühistegevuse arengu reguleerimisega sekkuda. Levinud on ka seisukoht, et kindlasti ei tohiks valitsus oma tegevuse ja otsustega ühistuid ebavõrdsesse olukorda seada.

Eesti ühistegelaste seas on levinud arvamus, et riik on sekkunud ühistegevuse arendamisesse minimaalselt. Ministrid on ühistegevuse arendamisega erineval määral tegelema, kuid valdavalt on siiski piiratud vaid sõnadega või mõne üksiku tegevuse finantseerimisega (näiteks ühistegevuse konsulentide koolitus ETKL-i juures, mis realselt tulemusi ei andnud; investeringutoetus ühistutele, mis tegelikkuses mõjutas üksnes väikest arvu ühistegevusprintsipiil baseeruvaid tegevusi). Esineb ka seisukohti, et turumajanduse isereguleerivat rolli idealiseerides on riik andnud eelise väliskapitalile, mida praegu leidub kõigis põllumajanduse sektorites – tootmine, töötlemine ja turustamine. Seetõttu viiakse väliskapitali teel Eestist välja ka oluline osa põllumajandussektoris teenitavast kasumist (sh ka Eestile eraldatud EL-i toetustest).

Ühistegevust puudutavate poliitiliste meetmete väljatöötamisele ei kaasata piisavalt asjatundjaid. Praegu on poliitiliste meetmete väljatöötamine antud ametnike (kellel üldreeglina on ebapiisavad teadmised ühistegevusest) ja neid mõjutavate huvirühmade meelevald. Abinõusid väljatöötavasse ministeeriumi töörühma koosseisu tuleks kutsuda ühistegevuse asjatundjad ja parimad praktikud. Poliitiliste meetmete rakendamise efektiivsust tuleks samuti spetsialistide poolt järjepidevalt hinnata. See peaks olema pidev protsess, mille käigus ühtlasi ka vastavalt vajadusele poliitilisi meetmeid korrigeeritakse.

Tegevused, mis annaksid põllumajandusliku ühistegevuse arendamisel kõige kiiremaid tulemusi

Välisriikide ühistegelaste ja arvamusiidrite seas on levinud seisukoht, et ühistegevuse arendamisele on kõige enam kasuks tulnud majanduskeskkonnast tulenev mõõdapääsmatu vajadus ühiselt tegutseda. Vajadus ühistegevuse järele saab tekkida üksnes piisava informeerituse ja teadlikkuse olemasolul. Seda seisukohta on mõneti kinnitanud ka Eesti kogemus. Näiteks toodangu turuhinna langus on sundinud ahela kõikides lülides konkurentsivõime säilitamiseks uusi võimalusi otsima. Põhimõtteliselt on see toimunud Eesti piimandussektoris, kus ühistegevuse arendamisesse on muudest valdkondadest tõsisemalt suhtunud.

- Ühistegevusalane täiendõpe ja -koolitus, mis peaks baseeruma riiklikul tellimusel. Põllumajandusministeeriumi eelarvest tuleks eraldada vahendeid ühistegevusalasele koolitusele.
- Koolitus- ja õppereisid.
- Riigi kaasabil tuleks asutada ühistupank (MES-i vahendid suunata riikliku pikaajalise ja intressivaba laenuna ühistupanga asutamise toetuseks).

- Ühistegeelike töötlemisettevõtete asutamine. Toetada tuleks realselt tegevust alustavaid ühistuid, et nad suudaksid edukalt konkurentsi tingimustes kohaneda.
- Turuarendustoetuste rakendamine ning eksportturgude leidmisele kaasaitamine.

Välisriikide ühistegelaste ning arvamusiidrite soovitus- te kohaselt tuleks Eestis põllumajandusliku ühistegevuse arendamiseks tegeleda järgnevate tegevustega:

- Ühistegevusalaste teadmiste levitamine riigi kodanike (eeskätt põllumajandustootjate) seas. Ühistuline liikumine peab valdavas osas välja kujunema kodanikualgatuse teel.
- Ühistegevust tutvustavad kampaaniad, parimate kogemuste vahetamine, edulugude levitamine.
- Ühistegevuse arengut soodustavate õigusaktide kujundamine ja ühistute administreerimise süsteemi loomine.
- Ühistegevusliikumise liidrite ja ühistujuhtide koolitamine.

Küsitlute arvates peab tänapäevane põllumajanduspoliitika ennekõike kindlustama, et tootjate huvid oleksid kaitsitud, lähtudes tooteohutuses, looduskeskkonna säästmises ja maastikukaitses kehtivatest piirangutest. Tootjatele tulukuse tagamiseks loob parimad tingimused investeringute toetamine tehnilise ja tehnoloogilise arengu eesmärgil.

Ühistulised katusorganisatsioonid

Vajalik on muuta olemasolevate katusorganisatsioonide orientatsiooni, et see oleks rohkem ühistegevuse arendamisele suunatud.

- Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda – ideoloogilised probleemid, pole suutnud oma Brüsseli esinduse kaudu mõjutada Soome, Rootsi jt riikide põllumajandusühistute invasiooni Eestisse. Selles suunas pole samme astunud ka põllumajandusministeerium ega teised valitsusasutused. Senini on olnud eestkostjaks pigem põllumajandussaadusi töötleva tööstuse tasandil.
- Eesti Põllumajandustootjate Keskliit – panus ühistegevuse arendamisesse senini väga tagasihoidlik. Liidul on suur potentsiaal, sest liikmete toodang moodustab 80% Eesti põllumajanduse kogutoodangust.
- Eesti Ühistegeline Liit – piiratud rahalised vahendid ühistegevusalaseks koolituseks ja teavitustööks. Senini on probleemiks olnud ka vähene tegevusaktiivsus. Minevikus oli väga oluline roll.
- Eesti Talupidajate Keskliit – piiratud rahalised vahendid ühistegevusalaseks koolituseks ja teavitustööks. Teostatud on mitmeid välisprojekte, sh ühistute juhatuste liikmete väljaõppeks. Neist ühe projekti konkreetne tulemus on realiseerunud ühistu E-Piim moodustumise näol.

Samas on näiteks Soome katusorganisatsioonid edukalt levitanud teadmisi ühistegevusest ja informatsiooni. Samuti Taani Põllumajandusnõukogu on väga hästi struktureeritud ja edukalt tegutsev katusorganisatsioon.

Poliitiliste meetmete rakendamine piiratud finantsvõimaluste tingimustes

Mitmete välisriikide esindajate arvates on ühistutele tugistruktuuri väljakujundamiseks vajalik maine kujundamine (arvamusliidrite poolt hea tahte välja näitamine) ning esialgu finantsiline toetus avalikkuse teadlikkuse tõstmise kampaaniate läbiviimiseks, koolitusteks ning jätkusuutlikkuseks vajaliku baasi tekitamiseks.

- Ühistegevusega seonduva informatsiooni levitamise toetamine. Toetada Eesti kapitalil põhinevate ühistute tegevust – meedia, arvamusliidrite avaldused jne. See on vajalik põllumajandustootjate moraali ja enesetunde jaoks.
- Ühistulise käitumise koolitussüsteemi loomise toetamine, ühistegevuse õpetamise kaasamine riiklikusse haridussüsteemi.
- Keskühistute ja katusorganisatsioonide tegevuse tõhustamise toetamine.
- Krediidipoliitika ja tagatiste süsteemi loomise toetamine, ligipääs finantsvahenditele ja investeerimispotentsiaali suurendamine.
- Ühistegevuse arengut toetava seadusandliku tugiraamistiku loomise toetamine.

Erinevused väike- ja suurühistute tegevustulemuste (majandustulemused, kasu liikmetele) vahel:

Üldlevinud arvamuse kohaselt puuduvad Eestis suurühistud, kuid üldiselt on elujõulised need, kus on suurem liikmete arv (suurem turujõud). Väikeühistud on vajalikud nišitoodete seisukohast.

Viimase 20 aasta jooksul on Soomes hoogustunud väikeühistute asutamine, see viitab nende konkurentsivõimelisusele. Suurühistutes on side ühistujuhtide ja liikmete vahel nõrgem kui väikeühistutes.

Näiteks Taanis on ühistute arv järjepidevalt vähenenud ning ühistud on suuremaks kasvanud. Uusi ühistuid tekib juurde vaid vähesel määral. Väike- ja suurühistud saavad vabalt koos eksisteerida. Jätkusuutlik ühistu peab kogu aeg arenema, tähtis on kohanduda vastavalt majandamiskeskonnas toimuvatele muutustele.

Eesti ühistute koostöövõimalused teiste riikide põllumajandussektori ühistutega:

- Võimaluste avanemine eeldab kokkuleppeid COGECA/COPA tasandil.
- Senine kogemus näitab, et välisriikide ühistud ei soovi meie tootjaid ja töötlejaid võrdväärselt kohelda.
- Koostöö peaks olema võimalik ning on soositud. Samas vastandlike huvide tekkimisel on raske ühistegevust teha ning koostöö tugineb majanduslikule arvestusele.
- Soome ühistegevuse arvamuse kohaselt on koostöövõimalused olemas kõigis valdkondades – majandustegevuses, hariduses, teadlikkuse suurendamises, parimate kogemuste vahetamises, teadustöös jne.

Küsitlute arvamuse järgi ei moodusta ühistegevuse võimalikud subjektid Eestis homogeenset hulka. Turul tegutsevad suurtootjad, kes võivad majandustegevust teostada mistahes omandivormis ning nad pole huvita-

tud väiketootjate kaasamisest ühistutesse. Sellest tulevalt võiks majandusliku ühistegevuse arendamiseks analüüsida ka võimalusi liikmete diferentseerimiseks ühistu majandustegevuses osalemise määra alusel. Näiteks võiks suurtootjatel olla üldkoosolekul rohkem hääli ning neile ja väiketootjatele kehtivad kokkuostuhinnad võiksid erineda.

Samuti esines arvamus, et üheks võimaluseks oleks kohustusliku auditi seadustamine nende ühistute suhtes, kes soovivad saada osa riiklikest ettevõtjatele suunatud toetustest. Abikõlblikud oleksid üksnes need ühistud, mis vastaksid rahvusvahelistele ühistegevuse põhimõtetele ja kus oleks tagatud liikmete võrdne kohtlemine. Vajalik oleks ka analüüsida, et kas üksnes juriidilistest isikutest koosnevat ühistut peab riiklikult toetama või on need juriidilised isikud ühistu moodustanud üksnes toetuste saamise eesmärgil.

Eesti ühistujuhtide seisukohad

Selleks, et ühistegevuse arendamisele suunatud meetmed ühistuid ka realselt aitaksid, on väga oluline teada ühistujuhtide seisukohti nende abinõude kujundamise asjus. Uurimuse autorid küsitlesid 2005. aasta jaanuaris ja 2007. aasta aprillis Eesti põllumajandussektoris tegutsevate ühistute juhte, et välja selgitada ühistute tegelikud ootused ühistegevuse arendamisele suunatud meetmetele. Küsitluse ülesehitus oli mõlemal aastal ühesugune. Küsitluste vastajaskond kattus osaliselt – 2007. a küsitlusele vastanud ühistujuhtidest 67% osales ka 2005. a.

Tabelis 1 on välja toodud küsitletud ühistute regionaalne paiknemine. Valimi koostamisel oli üheks peamiseks eesmärgiks kaasata ühistuid üle kogu Eesti. Nii 2005. kui ka 2007. a osalesid küsitluses 11 maakonna ühistud. Kõige olulisemaks erinevuseks 2007. a vastajaskonnas on kahtlemata Saaremaa ühistute osatähtsuse langus. Valimi koostamise käigus ilmnis, et kõik 2005. a küsitletud kuus Saaremaal tegutsenud ühistut olid 2007. a kevadeks kas likvideeritud, likvideerimisel või ühistulise tegevuse lõpetanud.

Tabel 1. Küsitletud ühistute piirkondlik jaotumine
Table 1. Regional distribution of the surveyed cooperatives

Maakond	Ühistute arv	
	2005	2007
Järvamaa	4	4
Saaremaa	6	0
Harjumaa	2	2
Võrumaa	4	2
Tartumaa	2	4
Ida-Virumaa	2	2
Põlvamaa	2	2
Jõgevamaa	4	6
Raplamaa	2	2
Valgamaa	2	2
Lääne-Virumaa	2	2
Pärnumaa	0	2
KOKKU	32	30

Vaadeldes küsitlusele vastanud ühistute jaotumist tegevusvaldkondade kaupa (tabel 2), tuleb esile piima tootmis- ja töötlemisühistute mõningane domineerimine. Ligikaudu 34% 2005. a ja 47% 2007. a küsitlusele vastanud ühistutest tegutseb kas piimatootmise või piimatöötlemise valdkonnas. Turustusühistute osatähtsus oli 2005. a 19% ja 2007. a 20% ning masinaühistute osatähtsus vastavalt 25% ja 13%. Primaarse põllumajandusliku tootmisega tegelevad ühistud moodustasid 2005. a vastajaskonnast 19% ja 2007. a 20%. Töötlemisühistute osakaal oli vastavalt 25% ja 40%.

Tabel 2. Küsitletud ühistute jaotumine tegevusvaldkondade kaupa

Table 2. Distribution of the surveyed co-operatives by primary activities

Põhitegevusala	Ühistute arv	
	2005	2007
Piima tootmine	6	6
Liha töötlemine	1	0
Piima töötlemine	5	8
Kartuli töötlemine	2	4
Masinteenuse pakkumine	8	4
Põllumajandussaaduste turustamine	6	6
Tootmissisenditega varustamine	4	2

Liikmete arvult olid 2005. a küsitletud ühistute seast suurimad Saaremaa Liha- ja Piimaühistu (816 liiget) ja Ühistu E-Piim (400 liiget) ning 2007. a ühistu E-Piim (240 liiget) ja Kevili Põllumajandusühistu (86 liiget). Üldiselt oli liikmete arvust lähtuv jagunemine mõlema küsitluse korral väga sarnane (vt tabel 3) – 2005. a moodustasid rohkem kui 50 liikmega ühistud vastanute 28% ja 2007. a 23%. Vähem kui 10 liikmega väikeühistute osatähtsus oli 2005. a 22% ja 2007. a 20%. Seega olid mõlemasse küsitlusesse kaasatud väga erineva suurusega ühistud. 2007. a tulemused näitasid, et ka 2005. a küsitletud ühistutest oli koguni 60%-l liikmete arv vähenenud ning vaid 40% kaks aastat varem vastanud ühistutest suutis järgneva paari aasta jooksul liikmete arvu kas säilitada või kasvatada.

Tabel 3. Küsitletud ühistute jagunemine liikmete arvust lähtudes

Table 3. Distribution of the surveyed co-operatives by number of members

Liikmete arv	Ühistute arv	
	2005	2007
Väiksem kui 10	7	6
11–30	11	12
31–50	5	5
51–100	6	6
Suurem kui 101	3	1

Küsitletud ühistud on asutatud aastatel 1992–2005 (vt tabel 2.4). Seetõttu, et kõige intensiivsem ühistute asutamine toimus esimestel aastatel peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist, moodustasid ka vastajaskonnas suure osa perioodil 1992–1994 loodud ühistud – 2005. a vastanute 63% ja 2007. a vastavalt 40%. Eelmise sajandi lõpust alates on ühistuid asutatud aeglustatud tempos ning seetõttu moodustasid ka perioodil 1998–2005 loodud ühistud 2005. a vastanute üksnes 13% ja 2007. a 33%.

Tabel 4. Küsitletud ühistute jagunemine asutamisaastast lähtudes

Table 4. Distribution of the surveyed co-operatives by year of establishment

Asutamisaasta	Ühistute arv	
	2005	2007
1992–1994	20	12
1995–1997	8	8
1998–2000	2	2
2001–2005	2	8

Ühistute majanduslikku aktiivsust ja mõjujõudu iseloomustab küllaltki hästi realiseerimise netokäive. 2005. a läbiviidud küsitluse tulemustesse on kaasatud ühistute 2004. a realiseerimise netokäive ja 2007. a küsitluse tulemustesse eelnenud ehk 2006. a netokäive. Vastanud ühistute netokäive oli 2005. a vahemikus 60 tuh kr – 520 mln kr ja 2007. a jäi see vahemikku 50 tuh kr – 540 mln kr (vt tabel 5). Vastanute kogukäive oli 2005. a ligikaudu 1,86 mld kr ja 2007. a 2,8 mld kr. Erinevus suurte ja väikeste ühistute vahel on märkimisväärne – 2005. a moodustasid neli suuremat ühistut valimi kogukäibest ligikaudu 79%, 2007. a oli viie suurema ühistu osatähtsus valimi kogukäibes 75%. Käibemahult suurimad olid mõlemal aastal töötlemisühistud.

Tabel 5. Küsitletud ühistute jaotumine realiseerimise netokäibest lähtudes

Table 5. Distribution of the surveyed co-operatives by net turnover

Realiseerimise netokäive (mln kr)	Ühistute arv	
	2005	2007
suurem kui 100,0	4	5
10,0–100,0	2	8
5,0–9,9	8	5
2,0–4,9	4	4
väiksem kui 2,0	14	8

2007. a küsitlustulemused näitasid, et ka kaks aastat varem küsitlusele vastanud ühistutest oli 80%-l realiseerimise netokäive kasvanud ning vaid 20% kaks aastat varem vastanud ühistute käibemaht oli vähenenud. Olu-

line on siinkohal märkida, et nendel ühistutel, kes olid 2005. a küsitluse käigus hinnanud liikmete rahulolu ühistu tegevusega kõige madalamalt, oli järgneva paari aasta jooksul käibemahud vähenenud.

Küsitletud ühistujuhid reastasid poliitilisi meetmeid lähtuvalt sellest, millise meetme rakendamine aitaks eeskätt kiirendada ühistegevuse arengut Eestis. Reastamiseks välja pakutud abinõud erinesid väga oma olemuselt ja näitavad seetõttu üsna hästi, millist põllumajanduspoliitika kujundamise suunda ühistujuhid enim ootavad. Skaalal, kus 1 avaldab ühistegevuse arengule kõige suuremat mõju ja 7 kõige väiksemat mõju, kujunes ühistujuhtide arvamus selliseks, nagu on välja toodud tabelis 6.

Reastamiseks välja pakutud meetmetest hinnati mõlemas küsitluses kõige mõjusamaks ühistutele suunatud investeeringutoetust. Keskmiselt mõjukateks hinnati 2005. a küsitlustulemuste põhjal veel ka toodangu töötlemise ja turustamise toetust, täiendavat tulutoetust ning maksusoodustusi. Kaks aastat hiljem hindasid ühistud toodangu töötlemise ja turustamise toetust ning maksusoodustusi isegi keskmisest enam mõjukaks, samas täiendavale tulutoetusele anti endiselt keskmine hinnang. Ühistu asutamistoetuse, nõustamistoetuse ja eksporditoetuse mõjukust ühistegevuse arendamise seisukohalt küsitletud ühistujuhid kõrgeks ei hinnanud. Asutamistoetust ja eksporditoetust väärtustasid ühistujuhid 2007. a küsitlustulemuste põhjal isegi veel vähem kui 2005. a. Mõlemas küsitluses hinnati eksporditoetust välja pakutud meetmetest kõige vähem mõjukaks.

Tabel 6. Hinnang poliitiliste meetmete mõjukusele ühistegevuse arendamisel (1 – kõige suurem mõju, 7 – kõige väiksem mõju)

Table 6. Valuation of political measures based on impact to development of co-operation (1 – highest impact, 7 – lowest impact)

Meede	Keskmise hinnang	
	2005	2007
Investeeringutoetus	1.6	2.6
Toodangu töötlemise ja turustamise toetus	3.7	3.1
Täiendav tulutoetus	3.8	3.8
Maksusoodustused	3.9	3.1
Asutamistoetus	4.0	5.7
Nõustamistoetus	4.7	4.6
Eksporditoetus	5.3	6.0

Küsitluse käigus paluti ühistujuhtidel välja tuua täiendavaid meetmeid (põllumajandus-, regionaal-, sotsiaal-, maksu- jt poliitikate valdkonnast), mille rakendamine aitaks kiirendada ühistegevuse arendamist Eestis. Ühistujuhtide poolt mõlema küsitluse tulemusena välja pakutud võimalused olid alljärgnevad:

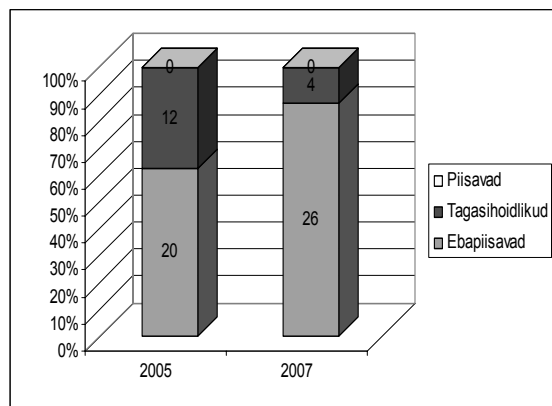
- rakendada piirkondlikke meetmeid, st ääremaaudel, saartel jne tegutsevad ühistud peaksid saama toetust suurema koefitsiendiga;

- väikeühistute doteerimine;
- ühistuseaduse täiendamine selliselt, et see annaks ühistutele konkurentsieelse teiste äriühingute ees, ühistuseaduses on kindlasti vajalik väga täpselt sätestada ühistu ja liikmete vahelised kohustused;
- ühistutele kapitali kaasamisel lihtsustatud tagatiste seadmine;
- vähendada ühistutele kehtestatud põhikapitali nõuet (praegu 40 tuh kr), kehtestada ühistu asutamiseks leebemad nõuded;
- liikmete garantiide kaasamine ühistu omakapitali ehk ühistute krediteerimine liikmete garantiide alusel;
- ühistuline laenukoode Maaelu Edendamise Sihtasutusest;
- investeeringutoetus Maaelu Arengukava finantseerimiseks eraldatavatest vahenditest;
- stardiabi Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusest;
- ühistu pankroti välistamine;
- maksusoodustus ühistutele – kaudsete maksude vähendamine. Näiteks vähendada toiduaineid realiseerival ühistul käibemaksuäära, kehtestada käibemaksusoodustus sisendite ostmisel;
- rahaline toetus ühistu esimesteks tegevusaastateks – kas riigieelarvest või mõnest fondist;
- ühistulise käitumise koolitussüsteemi loomine;
- riiklikul tasandil ühistute nõustamine ja ühistute juhtivkaadri koolitamine;
- turustamistoetus, et pääseda kaubanduskettidesse ilma vahendajateta;
- võrdsustada põllumajandustootjaid teenindavad ühistud toetuste taotlemisel põllumajandustootjatega, sest näiteks 2005. a seisuga ei olnud ühistutel võimalik põllumajandustootjatega võrdsetel alustel investeeringutoetust taotleda;
- soodsa ettevõtluskliima ja maine loomine Ida-Virumaale;
- teadvustada poliitilisi jõude ühistegevuse vajalikkusest, muuta nende meelestatust ja suhtumist;
- hinnapoliitikameetmed – vajalik on õiglase turuhinnani jõudmine.

Küsitluses märkisid ühistujuhid ära ka toetuste summaarse osatähtsuse oma ühistu kogutulul. 2005. a küsitlustulemuste põhjal moodustas toetuste osatähtsus keskmiselt ligikaudu 5.3% ühistute kogutulust, 2007. a seisuga oli vastav näitaja 3.9%. Seega võib öelda, et toetuste osatähtsus ühistute kogutulul on viimastel aastatel langenud. Nii 2005. kui ka 2007. a oli toetuste osakaal kogutulul suurim ühes väiksemas põllumajandus- saadusi tootvas tootmisühistus – ca 25%. Üldine tendents näitas, et mida suurem on ühistu käive, seda väiksem on toetuste osatähtsus tema kogutulul.

Ühistegevusele mõeldud toetustest on 2005. a küsitlustulemuste põhjal osa saanud ligikaudu 44% küsitlusele vastanud ühistutest ja 2007. a tulemuste põhjal ligikaudu 53%. Umbes 56% aastal 2005 ja 53% aastal 2007 vastanud ühistujuhtidest leidis, et toetusi taotleda ei ole tänapäeval lihtne ja käepärane ning on seotud liigse bürokraa-

tiaga. Lisaks sellele on toetuste taotlemine valdava osa ühistujuhtide hinnangul liiga aja- ja töömahukas, taotluste esitamisel on probleemiks pikad järjekorrad ning samuti ei suuda väikeühistud ennast pidevalt muutuvate toetusmeetmetega kursis hoida. Leiti ka seda, et sageli ei ühti PRIA (Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Amet) kasutuses olevad andmed (näiteks loomakasvatusega seotud toetuste taotlemise korral) reaalse eluga ning samuti ei arvesta PRIA tegelike ilmastikuoludega ja lähub üksnes normidest. Samuti esines seisukoht, et osa toetustest läheb ametnike taskusse.

Joonis 1. Ühistujuhtide hinnang riigi poolt ühistegevuse arendamiseks astutud sammudele

Figure 1. Valuation of governmental contribution to the development of co-operation

Küsitletud ühistujuhid andsid omapoolse hinnangu riigi poolt ühistegevuse arendamiseks astutud sammudele (vt joonis 2.1). Nii 2005. kui ka 2007. a ei märkinud mitte ükski küsitletud ühistujuhtidest seda, et riik on sekknud ühistegevuse arendamisse piisavalt. 2005. a leidis ca 38% küsitletutest, et riigi poolt ühistegevuse arendamiseks astutud sammud on olnud tagasihoidlikud ning 62% vastanute, et riigi panus on olnud ebapiisav. 2007. a oli olukord veelgi halvenenud, sest koguni 87% ühistujuhid leidis, et riigi poolt astutud sammud on olnud ebapiisavad. Sisuliselt tähendab sedavõrd kriitiline hinnang seda, et viimastel aastatel rakendatud poliitilised meetmed on vastanute hinnangul olnud isegi rohkem ebapiisavad kui varasematel perioodidel rakendatud meetmed.

Küsitletud ühistujuhid reastasid põhjuseid, lähtudes nende olulisusest ühistegevuse arengu takistamisel Eestis. Välja pakutud põhjused erinesid oma olemuselt väga ja näitavad seetõttu üsna hästi seda, millistele valdkondadele riikliku poliitika väljatöötamisel keskenduda tuleks. Skaalal, kus 1 avaldab ühistegevuse arengule kõige suuremat mõju ja 8 kõige väiksemat mõju, kujunes ühistujuhtide arvamus selliseks, nagu on välja toodud tabelis 7.

Reastamiseks välja pakutud põhjustest hinnati 2005. a kõige olulisemaks ühistegevuse arendamist takistavaks põhjuseks vähest teadlikkust ühistegevuse eelistest. Üle keskmise olulisteks hinnati 2005. a veel ka initsiaatori puudumist, soovi säilitada täielik sõltumatus ning ühistusse kuulumisega kaasnevat täiendavat asja-

ajamist-bürokraatiat. 2007. a küsitlustulemuste põhjal on olukord võrreldes 2005. a üsnagi oluliselt muutunud. Viimaste küsitlustulemuste põhjal hinnati kõige olulisemaks ühistegevuse arengut takistavaks põhjuseks soovi säilitada täielik sõltumatus. Üle keskmise oluliseks peeti veel hirmu teha konkurentidega koostööd ning vähest teadlikkust ühistegevuse eelistest. Hirmu teha konkurentidega koostööd oli 2005. a tulemuste põhjal oluliselt tagasihoidlikum kui viimase küsitluse puhul.

Tabel 7. Hinnang põhjuste olulisusele ühistegevuse arengu takistamisel (1 – kõige suurem mõju, 8 – kõige väiksem mõju)

Table 7. Valuation of obstacles restricting development of co-operation (1 – highest impact, 8 – lowest impact)

Põhjus	Keskmine hinnang	
	2005	2007
Vähene teadlikkus ühistegevuse eelistest	2.7	3.4
Initsiaatori puudumine	3.3	4.4
Soov säilitada sõltumatus	3.8	2.5
Täiendav asjaajamine-bürokraatia	3.9	4.6
Kasvavad tegevuskulud	5.3	6.1
Hirmu teha konkurentidega koostööd	5.6	3.3
Liikmeks olek ei anna majanduslikku efekti	5.8	5.0
Väheneb kontroll tegevuse üle	6.3	6.2

Keskmiselt mõjukaks hinnati 2007. a veel ka initsiaatori puudumist ning ühistusse kuulumisega kaasnevat täiendavat asjaajamist-bürokraatiat. Küsitletud ühistujuhtide hinnangul ei takista ühistegevuse arendamist Eestis ühistusse kuulumisega seoses kasvavad tegevuskulud, kontrolli vähenemine oma tegevuse üle ega väide, et ühistu liikmeks olek ei anna majanduslikku efekti. See-ga võib saadud tulemuste põhjal üsna kindlalt väita, et ühistegevuse arendamist ei takista mitte ühisest tegevusest tulenev vähene majanduslik efekt ja liikmete kasvavad tegevuskulud, vaid pigem ebapiisav teavitustöö ühistegevuse eelistest ja järjest süvenev individualistlik ellusuhtumine (soov säilitada sõltumatus ja hirmu teha konkurentidega koostööd). Lisaks etteantud põhjustele oli ühistujuhtidel võimalus välja tuua veel täiendavaid põhjuseid, mis ühistegevuse arengut Eestis kõige enam takistavad. Märkiti ära veel eestlase suur kadedus ning samuti üleüldisest hinnatõusust tulenev ebaselgus tuleviku suhtes.

Ühistujuhid reastasid ka erinevaid argumente, lähtudes nende olulisusest ettevõtjate ühistusse liitumisel. Skaalal, kus 1 avaldab ühistegevuse arengule kõige suuremat mõju ja 7 kõige väiksemat mõju, kujunes ühistute arvamus selliseks, nagu on esitatud tabelis 8.

Tabel 8. Hinnang argumentide olulisusele ühistusse liitumise vajaduse põhjendamisel (1– kõige suurem mõju, 7 – kõige väiksem mõju)

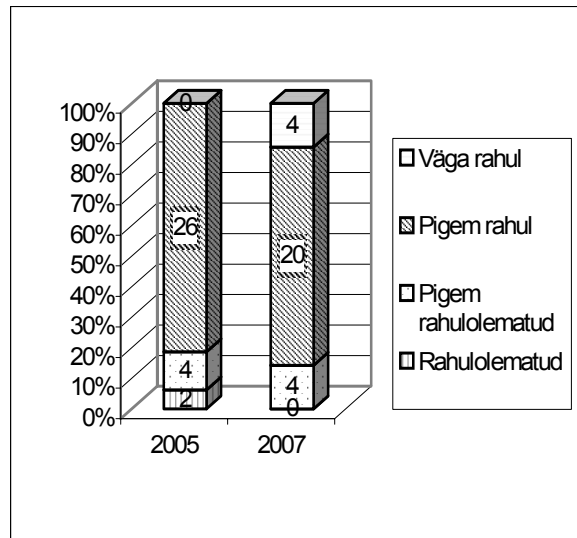
Table 8. Valuation of arguments to join a co-operative (1 – highest impact, 7 – lowest impact)

Argument	Keskmine hinnang	
	2005	2007
Turustamistingimused paranevad	2.4	2.4
Konkurentsivõime turul paraneb	3.8	3.7
Jätkusuutlikkus tugevneb	4.0	4.2
Võimalus keskenduda põhitegevusele	4.2	4.2
Võimalused investeringuteks	4.2	4.4
Sissetulekud kasvavad	4.9	3.8
Tegevuskulud vähenevad	4.9	5.2

Väljapakutud argumentidest hinnati mõlema küsitluse tulemuste põhjal kõige olulisemaks turustamistingimuste paranemist. Keskmiselt mõjukaks hinnati mõlema küsitluse puhul argumenti, et potentsiaalse ühistu liikme konkurentsivõime turul paraneb. 2007. a hinnati keskmiselt mõjukaks lisaks ka sissetulekute kasvamise argument, mida veel 2005. a tulemuste põhjal keskmisest vähem väärtustati. Mitmed argumendid – jätkusuutlikkus tugevneb, tekib võimalus keskenduda põhitegevusele ja tekivad võimalused investeringuteks – said mõlema küsitluse tulemuste põhjal üsna ühtlase hinnangu, st neid ei hinnatud ei väga oluliseks ega ka väga ebaoluliseks. Mõlema küsitluse tulemuste põhjal sai kõige ebaolulisema argumendi hinnangu tegevuskulude vähenemine. Lisaks oli ühistujuhtidel võimalus välja tuua veel täiendavaid argumente, miks peaksid ettevõtjad ühistuid moodustama. Paar ühistujuhi märkis, et ühistus on selle liikmetel võimalik kogemusi vahetada.

Küsitletud ühistujuhid andsid omapoolse hinnangu liikmete rahulolule ühistu tegevusega (vt joonis 2). Üldiselt võib öelda, et 2007. a andsid ühistujuhid liikmete rahulolule kõrgema hinnangu kui kaks aastat varem. Tegutsevate ühistute liikmete järjest kasvav rahulolu oma ühistu tegevusega loob head eeldused ühistute maine parandamiseks ja ühistevõime edasiseks arendamiseks. Kui veel 2005. a ei andnud ükski ühistujuht hinnangut, et liikmed on tema juhtimise all oleva ühistu tegevusega väga rahul, siis 2007. a uskus sellesse juba 14% vastanutest. Lisaks sellele ei arvanud 2007. a ükski vastanu, et liikmed on ühistu tegevusega rahulolematud, 2005. a oli seda arvanud 6% ühistujuhtidest.

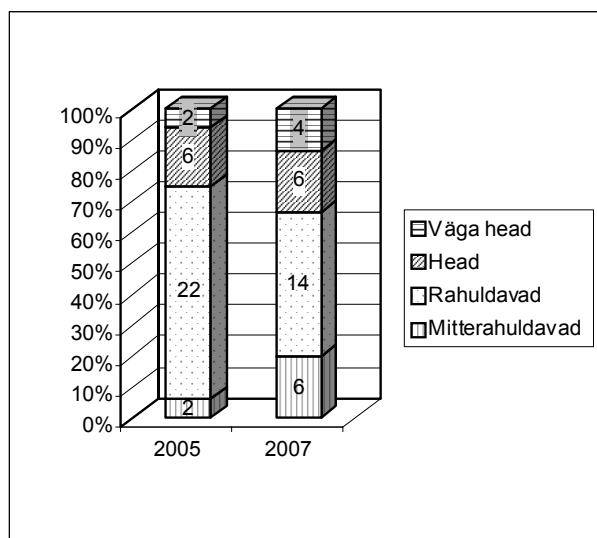
Ligikaudu 81% aastal 2005 vastanud ühistujuhtidest arvas, et tema ühistu liikmed on ühistu tegevusega pigem rahul ja 13% leidis, et liikmed on pigem rahulolematud. 2007. a küsitlustulemuste põhjal on ühistu tegevusega pigem rahul 71% ühistute liikmeid ning pigem rahulolematud 14% ühistute liikmeid. Kokkuvõtteks võib öelda, et 81% küsitlusele vastanutest andis 2005. a liikmete rahulolu seisukohalt positiivse hinnangu ning 2007. a. moodustasid positiivsed ühistujuhid juba 85% vastanutest.

Joonis 2. Ühistujuhtide hinnang liikmete rahulolule ühistu tegevusega.

Figure 2. Valuations of managers to the members level of satisfaction with the operation of their co-operative.

Küsitletud ühistujuhid hindasid omalt poolt ka enda poolt juhitava ühistu majandustulemusi (vt joonis 3). Võib väita, et viimase paari aastaga on majandustulemustega rahulolu küsimuses kasvanud äärmuste osatähtsus – kui 2005. a hindas ühistu majandustulemusi väga headeks 6% ja mitterahuldavateks samuti 6% ühistujuhtidest, siis 2007. aastal uskus 13% ühistujuhtidest, et tema ühistu majandustulemused on väga head ning 20% leidis, et ühistu majandustulemused on mitterahuldavad. Sisuliselt näitab see seda, et EL-i tingimustes on osadel ühistutel hakanud järjest paremini minema ning mitmed ühistud pole uues olukorras hästi hakkama saanud. Kokkuvõttes hindas 2005. a. oma ühistu majandustulemusi pigem positiivselt 25% vastanutest ning 2007. a. 33% vastanutest.

Joonis 3. Ühistujuhtide hinnang oma ühistu majandustulemustele

Figure 3. Valuations of managers to the economic results of their co-operative

Positiivse hinnangu liikmete rahulolule ja oma ühistu majandustulemustele andsid eeskätt suuremad ühistud, kelle käive ja liikmete arv ületas oluliselt küsitletud ühistute keskmist. Samas ei saa välja tuua tendentsi, et mingi konkreetse valdkonna ühistud on rohkem rahul või rahulolematud kui mõne teise valdkonna ühistud. Seega viitavad küsitluse tulemused ilmselgelt asjaolule, et suuremad ühistud võivad saavutada paremaid majandustulemusi ja olla seega oma liikmetele kasulikumad kui väiksemad ühistud. Oluline on siinkohal veel mainida, et mõlemal aastal küsitlusele vastanud ühistutest hindas 2007. a seisuga oma majandustulemusi madalamalt kui 2005. a 20% vastanutest ning kõrgemalt 10% vastanutest. Ülejäänud ühistud andsid oma majandustulemustele mõlema küsitluse puhul täpselt ühesuguse hinnangu.

Analüüsitulemuste põhjal võib väita, et Eestis tegutsevate ühistute liikmete rahulolu ühistu tegevusega on viimastel aastatel järjest kasvanud. Küsitlustulemused viitavad ka sellele, et viimaste aastate jooksul on ühistute majandustulemused järjest paranenud. Kõik see kokku loob head eeldused ühistute maine paranemiseks ja ühistegevuse edasiseks arendamiseks.

Järeldused

Kokkuvõtlikult on ettepanekud agraarstruktuuripoliitika ja ühistegevuse tugistruktuuri kohta alljärgnevad:

Üksikute tugevate keskühistute teke võimaldaks suurendada Eesti põllumajandustootjate mõjujõudu ja parandada konkurentsivõimet. Ühistegevuse edendamiseks on valitsusel võimalik kasutada mitmesuguseid agraarstruktuuripoliitika meetmeid. Näiteks saab riik tõhusamalt abi pakkuda piima-, liha-, teravilja- jne tootjate koostöö laiendamisel ning toetada väikeühistute liitumist keskühistuks. Võimalusi nende tegevuste finantseerimiseks pakub põhimõtteliselt MAK-i meede 1.9 – “Tootjarühmade loomine ja arendamine”.

Jätkuva globaliseerumise tingimustes omandab järjest suuremat tähtsust rahvusliku ühistegeliku liikumise edukas esindamine rahvusvahelisel tasandil. Koostöö naaberriikide ja rahvusvaheliste ühistegelike organisatsioonidega on samuti oluliseks eeltingimuseks tänapäevase ja laia kandepinnaga ühistegevuse arendamisel. Seega on tugevate keskühistute ja ühistute liitude olemasolu jätkusuutliku ühistegevuse arendamise oluliseks eelduseks. Eesti Ühistegeline Liit kui katusorganisatsioon peab koordineerima ühistegevuse arengut kogu Eestis ning organiseerima seminare ja konverentse.

On vajalik soodustada tootmisvaldkondade mitmekesisust, st traditsioonilise taime- ja loomakasvatuse kõrval peab järjest tugevamaks muutuma ka alternatiivne põllumajandustootmine. Vertikaalse integratsiooni arendamine on eelduseks väikeühistute majandusliku olukorra paranemisele. Finantseerimine peaks toimuma MAK-i meetme 1.9 alusel.

Ühistegevuse arengut soodustavate õigusaktide kujundamine ja ühistute administreerimise süsteemi loomine. Ühistegelikud normatiivaktid tuleb kohandada ühistute tegelikest vajadustest lähtudes, seetõttu tuleks

õigusloomesse kaasata ühistegelikud katusorganisatsioonid ja keskühistud. Alati tuleb silmas pidada seda, et õigusloomes ei mindaks vastuollu ühistegevuse identiteedi ja põhiväärtustega.

Kaaluda tuleks võimalust määrata ühistegevuse juhtministeerium-ametkond ning moodustada ühistute kontrollorgan (revisjoniliit).

Tänuavaldused / Acknowledgements

Uurimus on läbi Põllumajandusministeeriumi rahalisel toel teema „Põllumajanduspoliitika raames avanevate võimaluste uurimine majandusliku ühistegevuse arendamiseks Eestis“ osana.

The study was financed by financial support of Ministry of Agriculture.

Kasutatud kirjandus / References

- Bekkum, O-F van.** 2003. Ühistumudelid ja põllumajanduspoliitika reform. Tallinn, 264.
- Blank, T.** 2003. Kaikad ühistegevuse kodarates. EPMÜ teadustööde kogumik, 217. Tartu, 56–59.
- Commission of the European Communities. 2004. On the promotion of co-operative societies in Europe: Communication from the commission to the council and the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. COM (2004) 18 final. Brüssel.
- EV Põllumajandusministeerium. 2005. Maamajandus – ülevaade ühistegevusest maal. – [http://www.agri.ee/].
- Fukuyama, F.** 2001. Suur vapustus. Inimloomus ja ühiskondliku korra taastamine. Tallinn, 400.
- Fukuyama, F.** 2006. Riikluse ehitamine. Valitsemine ja maailmakord 21. sajandil. Tallinn, 152.
- George, S.** 2000. Lugano raport. Salajane. Kapitalismi säilitamisest kahekümne esimesel sajandil Susan George järelsõnaga. Tallinn, 216.
- Hawken, P. Lovins, A. Hunter, L.** 2003. Looduskapitalism: Uue tööstus-revolutsiooni algus. Tallinn, 490.
- Huntington, S. P.** 1999. Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujunemine. Tartu, 456.
- Kaplan, R.** 2001. Tulekul on anarhia. Tallinn, 172.
- Korten, D.-C.** 2000 – Maailm suurfirmade haardes. Tallinn, 400.
- Leetsar, J.** 2000. Ühistegevus globaliseerivas ühiskonnas. Globaalselt mõelda, regionaalselt tegutseda. Rahvuslik põllumajanduspoliitika teel Euroopa Liitu Rahvusvaheline konverents 10.05–12.05.2000, toimetised, 1. Tallinn, 66–82.
- Leetsar, J.** 2003. Ühistegevus globaliseerivas ühiskonnas. Tartu, 408.
- Nurm, K.** 2003. Uued väljakutsed rahvusvahelises ühistegevuses. – EPMÜ teadustööde kogumik, 217. Tartu, 83–88.

- Padar, I.** 2001. Ühistegevuse roll põllumajanduses – Ühistegevusest Eesti Vabariigis, 4. Tallinn, 10–11.
- Primack, R.-B., Kuresoo, R., Sammul, M.** 2008. Sisese juhatus looduskaitse bioloogiasse. Tartu, 416.
- Radermacher, F. J.** 2005. Tasakaal või häving. Ökosotsiaalne turumajandus kui üleilmse jätkusuutliku arengu võti. Tallinn, 216.
- Skurnik, S.** 2002. Ühistegevuse areng ja tähtsus Soomes. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis, 5. Tallinn, 10–19.
- Soros, G.** 1999. Globaalse kapitalismi kriis. Avatud ühiskonda ähvardavad ohud. Tallinn, 332.
- Sõrra, J.** 2002. Ühistud Eestis täna ja homme – põllumeeste ühistegevus. Kogumik Ühistegevusest Eesti Vabariigis, 5. Tallinn, 80–82.
- Wheatley, M.-J.** 2002. Juhtimine ja loodusteadus. Korra otsingul kaotilises maailmas. Tartu, 182.

Opportunities of Agricultural Policy for developing Rural Economic Co-operation

R. Värnik, R. Tamm, J. Leetsar, J. Krusealle, A. Moor

Estonian University of Life Sciences

Summary

Compared with the old member states of European Union and other countries practicing free-market economy, co-operation plays only minor role in Estonian rural life. As an outcome no stability in rural economy and also no critical mass of local owners have been developed in the rural areas since the end of proprietary and land reforms. The current research studied critical issues related to economic co-operation. Following three-sphere approach was used to define economic co-operation:

- **political co-operation**, which involves activities of political parties, political pressure groups etc;
- **economic co-operation**, which involves profitable economic activities developed in behalf of members of co-operatives;
- **social co-operation**, which involves collaboration aiming to satisfy the social and intellectual needs of members, it basically coincides with the concept of non-profit sector.

The common opinion of Estonian co-operative leaders has indicated that contribution to the development of co-operation has been minimal at governmental level. Various ministers have contributed differently to develop co-operation in Estonia, but mostly the activities have been limited to verbal support or financing of single activities (for example training of co-operative consultants which never showed any good results and investment support which was directed only to a restricted selection of co-operative activities). There are also existing positions that idealization of self-regulating role of market economy has favored invasion of foreign capital, which has gained important position in all agricultural sectors – production, processing and marketing. Therefore essential part of profit (including financial aid from the EU) earned in Estonian agricultural sector should be considered outbound.

Insufficient involvement of co-operative experts in the process of forming political measures directed to co-operatives has always been an issue. Currently the political measures are formed by officials who generally have poor knowledge about distinctive features of co-operation and who are to some extent also affected by different interest groups. Experts (also with practical experience) of co-operation should definitely be involved in the working team of ministry who are forming the measures directed to development of co-operation. Efficiency of applied measures should be continuously evaluated by the experts to analyze the feasibility of different measures. All the political measures should be adjusted according to the results of continuous evaluation. The results of current analysis showed that members' level of satisfaction with the operations of their co-operative has increased during the last years. The results of conducted opinion polls indicated that the economic results of Estonian co-operatives have continuously improved. All together the results build good basis to improve the reputation of co-operatives and to develop co-operation further.

Measures directed to development of economic co-operation should not inevitably bring along high costs and pressure on the state budget. In the terms of limited financing abilities of the government, it is reasonable to concentrate on development measures – credit policy, information policy and product development, which are rather cheap and efficient issues to use and also help to achieve most of the objectives set for Estonian agricultural policy.

In brief the suggestions in case of agrarian structure policy and support structure for co-operatives are following:

Establishment of viable central co-operatives would enable to achieve improvement in bargaining power of local agricultural producers and thereby improves their competitiveness.

There are several opportunities existing at the governmental level to support extension of co-operation among producers of milk, meat, grain and other agricultural products, for example coordinating the establishment of central co-operatives at the governmental level. The activities could be financed under measure 1.9 from Rural Development Plan – formation and development of producer groups.

In the globalizing world it is more and more important to represent interests of national co-operatives on international level, collaboration with neighboring countries and international co-operative organizations is an important precondition for developing economic co-operation in Estonia, Estonian Co-operative Association has to coordinate development of co-operation in Estonia and arrange international seminars and conferences.

Reorganization of umbrella organizations and central institutions in agricultural sector could be a step-change project when reforming agricultural policy.

In case of spheres of production diversification should be supported – besides traditional plant growing and animal raising more attention should be paid to the development of alternative agricultural production. Development of vertical integration would essentially support small co-operatives to improve their economic situation.

Formation of supportive and non-discriminating legislation is an important factor when development of

economic co-operation is considered. Legislation should be formed based on the real needs arisen from co-operative sector. At the same time it should be always assured that there are no discrepancies with co-operative principles existing in the legislation related to co-operatives.

Establishment of supervisory body (auditorial association) for co-operatives should be considered to arrange administration of co-operatives efficiently.

The development of economic cooperation in Estonian agricultural sector enables to improve the competitiveness of producers and processors of agricultural products. In a longer perspective the current study is the first phase when studying of cooperation-based agricultural policy is considered. Aiming the formation of successful agricultural policy, further studies in this field are planned for the next years.